

AJALOO TALUMATU KERGUS: „INDIATE UURIMINE”

EVI ARUJÄRV

Kammerooper „Indiate uurimine”. Muusika: Märts-Matis Lille. Libreto: Jan Kaus. Lavastus: Mart Koldits. Visuaalsed lahendused: Priit Tender. Esitajad: vokaal-solistid Mati Turi (tenor, Palamon) ja Taavi Tampuu (bariton, Arcita); näitlejad Taavi Eelmaa (Arcita), Gert Raudsep (Palamon), Raivo E. Tamm (Buffalo Bill, kõrtsmik), Bert Raudsep (trubaduur, hopi pealik), Riina Maidre (Emily, indiaani naine, lihtsalt naine) ja Kristjan Sarv (pihiisa, surm). Kammerkoor Voces Musicales, dirigent Jaanika Kuusik. Tallinn Sinfonietta (lindilt). Trio koosseisus Vladimir Vössotski (klahvpillid), Mihkel Mälgand (kontrabass) ja Jorma Puusaag (kitarr).

Esiettekanne festivalil NYJD'09 20. oktoobril 2009 Von Krahli Teatris.

Märts-Matis Lille loomingut on algupeale suunanud mitmekülgsed intellektuaalsed huvid. Sealt on pärit ka arhailiste ja võõrkultuuride (idamaad, keskaeg, folkloor) lood ning mõttemudelid tema loomingus. „Arhailise” ja „eksootilise” tähendusruum ning allikad on kujundanud kogu eesti muusikat juba alates 1970. ja 1980. aastatest. Üldiselt iseloomustas ja iseloomustab selle ainetiku peegeldusi müstifitseeriv või sakraliseeriv hoiak, mille ühistunusteks on keskendunud ajakäsitus, kaemuslik tundelaad ning metafüüsikasse kalduvad teose- ja autorimüüdid.

Ja sisekaemuses teatavasti ilmutavad ennast inimesele Jumal, Saatus, Aeg ja muud väljaspool vaba tahet seisvad tegurid...

Aja metafüüsikat ja kaemuslikkust leidub ka Märts-Matis Lille varasemas loomingus. „Indiate uurimine” on sellega võrreldes ülimalt ekstravertne teos – mänguline satiir, sihtmärgiks kristlike juurtega ekspansionistlik lääne tsivilisatsioon. Eksootika pühitsemisest polnud vähemasti selles lavastuses jälgegi. Ja kui teos osutas resoluutselt, kuid mänguliselt kristliku lääne tsivilisatsiooni kuritegelikule ahnusele, siis lavastus paljastas veel ka žanrilisi ja lavalisi tinglikkusi.

Aga alustagem algusest. „Indiate uurimist” on nimetatud kammerooperiks. Sõnalise osa rohkuse ja kandva muusikalise telje puudumise tõttu on pigem siiski tegemist keskmisest intensiivsema muusikalise kujundusega koomilise lavatükiga. Teose aluseks on lugu, mis räägib 1492. aastal Christoph Kolumbuse India-reisil teoks saanud Ameerika avastamisest, sellele järgnenud konkistadooride vallutusretkedest, mille ajal hävitati 700 miljonit pärismaalast, ja tsiviliseeritud lääne ahnuse ning vallutusiha viimase illustratsioonina XIX sajandi Colorado kullapalavikust. Lavastust raamisid ameerikaliku komertskultuuri karikeeritud elemendid: magusa elu pildid slaidiprogrammis,

„Indiate uurimise” aluseks on lugu Ameerika avastamisest ja sellele järgnenud vallutusretkedest. Etendust ilmetasid satiirilised ja humoorikad detailid ning värvikad stiiliseid.

multifilmi ja koomiksi väljendusvahendid ning tõeliselt leidliku ja lustliku võttena kabareelikud sissejuhatused ja vahekommentaariid Raivo E. Tammelt konferansjee Buffalo Billi osas, kelle amerikanismidest läbi imbunud tekst ja lopsakalt välja mängitud kuju oli tõeliselt naerutav.

Vallutusloo vahetud kangelased olid rüütlid Arcita (Taavi Tampuu ja Taavi Eelmaa) ning Palamon (Mati Turi ja Gert Raudsep) – kaks koomiksitegelasena mõjuvat nüri sõjasulast. Mõlemad olid karikeeritud ka topeltrollide abil: vokaalpartiidesse (Taavi Tampuu ja Mati Turi) kirjutatud n-ö kõrgkultuurile omane paatos oli osatuste ja koomiliste visuaalsete ja muusikaliste „kajadega” parodeeritud ning naljaks tehtud. Teised

tegelased, Kristjan Sarve preester-pihiisa (ka surm), Bert Raudsepa trubaduur (ka hopi pealik ja tõlk) ning Riina Maidre südamedaam Emily (ka indiaani naine ja lihtsalt naine), olid paraku üsna skemaatilised.

Ka teose koosseis – instrumentaalansambel, kantribänd, koor ja näitlejatega dubleeritud vokaalosaad – lõi eelduse koomilisteks stiilikontrastideks. Muusikaliselt oligi tegemist žanri- ja stiilikollaažiga, milles leidis kantrimuusika, keskaegse rüütlilaulu ja askeetlike indiaani viiside jäljendusi, hilisema euroopa muusika kõrgstiilide elemente ja atmosfääri loovaid „nüüdismuusikalisi” kõlataustu.

Lavastuseski olid peale kabareeliku raamistuse ja topeltrollide kaudu antud

Teosest leidis nii vaimukalt esitatud topeltrolle (rüütlid-vallutajad) kui ka skemaatilisemaks jäänud tegelasi.

koomiliste osatuste tähtsal kohal (ajaloolist) eklektikat ja tinglikkust rõhutada võttes: vallutussõjaks valmistuvad rüütlid koos preestriga põhjamaisel saunalaval; video abil loodud meresõiduillusioon; teise vaatuse „dramaatiline“ kulminatsioon, kus mõõgaga raiutavaid ja poodavaid indiaanlasi kehastasid pruunid paberkotid; kolmanda vaatuse kõrtsistseen kui varjuteatrina esitatud Metsiku Lääne filmide arhetüüp. Üldmulje teosest ja lavastusest: nii teksti kui ka ajaloolist ainekku oli liiga palju, mis sageli tähendas ka seda, et lavastus ei suutnud materjalile hinge sisse puhuda. Sellest on kahju, sest koomiks ja kabaree töötasid suurepäraselt ja nende võimalusi järjekindlalt välja mängides oleks kunstiline võit käes olnud.

Aga lavastus lavastuseks, üks põhimõtteline vastuolu oli juba ka teosesse sisse kirjutatud. Nimelt, olgu komöödia või draama, olgu ooper või mis tahes muu lavalugu – lääneliku loojutustuse süvatunnus on humanistlik empaatia. Enamasti sisaldab lugu kaastunde objekti, kaitsealust või väärtustatud poolust. „Indiate uurimise“ puhul on selleks vähemalt formaalselt rüvetatud indiaani kultuur ning selle kaudu kõik hävitatud ja rüvetatud (väike)kultuurid.

Libretot lugedes tekkis tunne, et kui mitte kaastunde objekt, siis vähemalt väärtustatud poolus, mille nimel läänelike pahesid välja naerdakse, on hopi indiaanlaste legendide kujul teosesse veenvalt sisse kirjutatud. Lavastuses valitses siiski seda tüüpi (postmodernne)

Vallutusretke eel
käivad rüütlid
koos preestriga
saunas.
Vasakult:
Gert Raudsep,
Taavi Eelmaa ja
Kristjan Sarv.

mängulisus, mis pilab ja dekonstrueerib julgelt nii objekti kui ka keelt, kuid väldib mis tahes samastumist – ning seega ka kaastunnet ja moraalseid hinnanguid. Võiks isegi öelda, et teose teravikuks olidki koomika formaadis edasi antud „paradigmaatilised“ puändid.

Muidugi võib ka hästi tehtud nali olla võimas moraalse hinnangu andja. Mõeldes aga laiemale kontekstile, urbanistliku lääne tsivilisatsiooni jätkuva-

le kultuurilisele agressioonile ja ökoloogilistele pahedele, ning ka autorite poolt kavalehes välja käidud ambitsioonidele, on siiski raske mitte märgata „Indiate uurimise“ sõnumi ambivalentstust, mis täiesti seaduspäraselt käib kaasas igasuguse „omavahendeid“ dekonstrueeriva mängulise loojutustusega. Kui draamaatiline olla, siis võiks seda ambivalentstust isegi „talumatuks kerguseks“ nimetada.

Möögaga raiutavaid ja poodavaid indiaanlasi kehastavad pruunid paberkotid.
Harri Rospu fotod

Tõsi küll, sellest samast laiemast kontekstist lähtudes võib ka mõelda, mida on käesoleval ajal üldse enam paljastada, dekonstrueerida või ka taga nutta. *Nomen est omen*. Ameeriklased on küll neegritelt ja austraallased indiaanlastelt vabandust palunud, aga Tšetšeenias ei räägita ja valele poolele sattunud Kaukaasia või ka Euroopa väikerahvas ei ole vähemus, vaid separatistide kamps – kui ta just lausa rahvusvahelise terrorismi leeri ei kuulu või „kurjuse teljel” ei asu. Ning üldse ei ole alternatiivi demokraatlikule turumajandusele, mille unistuste silmapiiri sümboliseerivad helesiniste basseinide ja kiiskavate limusiinide taustal poseerivad California rannatüdrukud ja lihaselised noormehed. Kes ei tahaks viie rikkama riigi hul-

ka? Seda enam, et tegelikult on ka paljastava ühiskonna- ja tsivilisatsioonikriitikaga kõik OK: seda viljeleb palehigis, kuid rõõmsalt ja mänguliselt kõigi maade uuriv-meelelahutuslik ajakirjandus. Naer on ka kunstis üha enam indulgents, enesekaitse, viimane võimalus ja arukas trenditeadlik orientatsioon. Kui nii mõelda, siis on naljategemine ka kõige verisematel teemadel igati õigustatud – välja arvatud muidugi need kohad, kus nali turunduslikus mõttes väga hästi välja ei tulnud.